

УДК 821.161.2-31.09(71)

DOI 10.31654/2520-6966-2026-28F-114-23-32

Йолкіна Л. В.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури факультету української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
l_yolkina@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-4342-9160>

Націєцентричні домінанти художнього моделювання світу у творчості Леоніда Полтави: генеза, символізм та геополітичні візії

У статті досліджено особливості націєцентричного світогляду, жанрового новаторства та художнього моделювання художньої картини світу в різножанровому доробку відомого українського письменника діаспори Леоніда Полтави. Досліджено три головні чинники формування світогляду митця, що вплинули на його світогляд: радянські репресії проти його родини, участь у підпіллі ОУН(б) на Роменщині та німецький еміграційний досвід. Проаналізовано систему архетипових опозицій і національних маркерів (зокрема трансформацію психотипів через символи «вишня-дуб» та «плуг-шабля»). Окреслено жанрове розмаїття творчості Леоніда Полтави, зокрема відхід від романтизації образу Івана Мазепи в епічній прозі та створення українського фантастично-політичного детективу. Обґрунтовано пророчу геополітичну візію майбутнього світу, де суверенна Україна інтегрована у вільне глобалізоване суспільство й виступає лідером науково-технічного прогресу на противагу тоталітарній ізольованій росії. Доведено, що націєцентризм є фундаментальним принципом, що цементує всю жанрову архітектуру творів Леоніда Полтави.

Ключові слова: Леонід Полтава, націєцентризм, художнє моделювання світу, література діаспори, історичний роман, наукова фантастика, архетип, геополітична візія.

Вступ. Дослідження літературної спадщини українського закордоння ХХ століття відкриває унікальні пласти культури. Особливе значення має вивчення націєцентричного художнього дискурсу в умовах тривалої бездержавності. Письменники діаспори взяли на себе місію збереження духовного коду нації. Вони формували концептуальні моделі майбутнього незалежного державного устрою України.

Актуальність дослідження. У цьому контексті постать Леоніда Полтави посідає виняткове місце. Тривалий час його багатогранний творчий доробок залишався недоступним для вітчизняних читачів.

Радянська цензура штучно вилучила це ім'я з історії українського письменства. Сьогодні виникає гостра потреба в детальному комплексному текстуальному аналізі його спадщини. Це необхідно для розуміння еволюції нашої художньої та політичної думки.

Публікації. Наукове осмислення та критична рецепція художнього доробку Леоніда Полтави в колі закордонних дослідників формувалися безпосередньо в процесі розгортання літературного процесу еміграції. Творчість митця ніколи не залишалася непоміченою, оскільки його активна громадянська позиція, журналістська праця та жанрове новаторство викликали жваві дискусії серед провідних інтелектуалів, письменників та критиків українського зарубіжжя. Леоніда Полтаву розглядають не просто як індивідуальний літературний феномен, а як важливого репрезентанта цілого покоління митців, які поєднали модерні художні шукання з безкомпромісним патріотичним служінням.

Одним із перших, хто концептуально підійшов до оцінки естетичної платформи Леоніда Полтави, був Юрій Шерех (Шевельов). Дослідник підкреслював оригінальність його стилю, указуючи, що письменник зумів переплавити трагічний досвід підпілля та концтаборів у життєствердну художню площину, яка працює на майбутнє нації. Ігор Качуровський, будучи глибоким знавцем віршованих форм та неокласичної традиції, дав високу оцінку ліро-епічним творам Леоніда Полтави, зокрема його поеми «Енеїда модерна» та збірці «Римські сонети». Дослідник зазначав, що Леонід Полтава продемонстрував віртуозне володіння класичною архітектонікою строфи.

Творчий потенціал широко розкрив І. Левадний, який зазначав, що творчість Леоніда Полтави – колосальний внесок в організацію літературного життя, видання дитячих журналів та підтримку молодих талантів [1, с. 5].

Уже наприкінці XX – на початку XXI століття, з поверненням спадщини діаспори на материкову Україну, цей історіографічний пласт був суттєво розширений та систематизований у працях таких вітчизняних дослідників, як В. Погребенник, який детально проаналізував «Енеїду модерну» [2]; Д. Чередниченко, який зосередився на дослідженні дитячого літературного дискурсу митця, підкреслюючи його виховне та націєтворче значення для багатьох поколінь українців у всьому світі [5].

Свій внесок у дослідження творчості письменника зробили Л. Машталер, О. Чернобаєв та інші науковці, а також є й кілька наших розвідок і передмов до окремих видань Леоніда Полтави, що побачили світ в Україні,

Зафіксована в критиці рецепція творчості Леоніда Полтави одно-стайно маркує його як першорядного майстра слова, у чиему доробку націєцентризм виступав не зовнішньою ідеологічною надбудовою, а органічним, фундаментальним принципом художнього осмислення дійсності.

Мета нашої статті полягає в розширенні розуміння специфіки творчого доробку Леоніда Полтави, зокрема в окресленні націєцентричності його писань.

Результати дослідження. Творча спадщина Леоніда Полтави вражає своїми масштабами та тематичним розмаїттям. Його авторська палітра охоплює двадцять дев'ять фундаментальних книжок для дорослої аудиторії. Також він написав понад двадцять оригінальних високохудожніх видань для дітей. Націєцентричний тип художнього мислення митця виступає тим універсальним фактором, що цементує в єдине ціле його жанрову систему. Цей світоглядний стрижень об'єднує інтимну лірику, дитячі казки, монументальні історичні романи та повісті, лібрето до класичних опер.

Перебуваючи у вимушеній еміграції, письменник керувався постулатом, що служити Україні можна й на чужині. Для цього необхідно активно засвоювати передові європейські знання та демонструвати наполегливу працю. Через художнє слово Леонід Полтава послідовно закладав у свої твори націєформувальну та націєзберігальну функції. Його доробок був орієнтований на зміцнення самосвідомості закордонного українства. Вона також готувала інтелектуальний ґрунт для відновлення Української держави.

Формування націєцентричного світогляду Леоніда Полтави відбувалося на складному перетині особистих життєвих трагедій та активного політичного чину. Народившись на славній козацькій Роменщині, майбутній письменник із дитинства вбирав глибокі народні історичні перекази. Юнак часто споглядав старовинні шведські могили над річкою Сулою. Ці образи стали міцним підґрунтям для розгортання майбутніх художніх історичних полотен.

Національна свідомість митця ґартувалася в умовах тотального радянського терору. У 1938 році органи НКВС розстріляли його батька, який працював лікарем. Невдовзі його матері, талановитій педагогині, радянська влада суворо заборонила вчителювати. Ці криваві події викликали в молодого хлопця глибоке неприйняття більшовицького окупаційного режиму [5, с. 121].

Формування світогляду Леоніда Полтави базувалося на трьох головних взаємопов'язаних чинниках: репресії та тоталітарне нищення

звичного життя радянською владою; безпосередня участь письменника у націоналістичному підпіллі ОУН бандерівського крила на Рomenщині в роки Другої світової війни; німецький період еміграції, де Леонід Полтава розробляв складні життєві легенди-обереги задля збереження власної свободи [1, с. 5].

Важливим етапом духовного змужніння Леоніда Полтави стало навчання в стінах Ніжинського інституту. Саме в ті часи він отримав суттєву підтримку від видатного майстра слова М. Рильського, який разом із В. Сосюрою став його першим літературним дорадником.

Активно працюючи в структурах ОУН(б), Леонід Полтава розгорнув масштабну журналістську роботу, координував діяльність провідних масмедіа діаспори. Де б не перебував Леонід Полтава, він завжди формував навколо себе вільний простір України. Його життя стало взірцем єдності патріотичного слова та громадського чину.

У малій прозі Леоніда Полтави націєцентризм розкривається через систему архетипових опозицій та глибоких художніх символів. Найбільш виразно це простежується в його відомій збірці новел «У вишневій країні», яка побачила світ у 1952 році. Темою своїх творів Леонід Полтава свідомо обирає складні та замовчувані пласти нашої новітньої історії. Серед них – вимушена участь українців у фінській кампанії, швидкий крах надій на німецьку «визвольну» місію в 1941 році, а також запекле протистояння між націоналістичним та комуністичним підпіллям.

Образ вишні, що пронизав збірку, є прадавнім архетиповим символом рідної землі та божественного дерева життя. Проте в однойменній новелі Леоніда Полтави цей традиційний поетичний образ отримує несподіване концептуальне переосмислення. Автор майстерно зіставляє два кардинально протилежні погляди на національну долю.

У художній структурі твору розгортається суперечка між учителем Арсеном та ученицею Аглаєю щодо рослинних маркерів нації. Традиційний образ вишні у сприйнятті Аглаї уособлює затишок рідного саду, емоційну тривалість роду та ніжне прагнення зберегти ідентичність. Натомість у концепції вчителя Арсена Сергійовича вишня критикується за асоціацію з пасивністю та слабкістю. Йому протиставляється образ дуба, який виступає міцним «деревом Перуна», що символізує відмову від ліричного суму, внутрішню силу, стійкість та готовність до збройної боротьби [1, с. 7].

Художнім простором для новел Леонід Полтава обирає літописне місто Любеч. Націєцентричним ядром новели стає символічний мотив віднайдення скарбу поблизу стародавньої печери святого Антонія.

Дитина випадково розкопує в землі потьмянілі давньоруські монети. Незважаючи на віки, вічний знак нашого роду – державний Тризуб – залишився абсолютно не ушкодженим часом. Цей образ унаочнює ідею безперервності та незнищенності української державної традиції [1, с. 7].

Фінал новели вражає своїм трагізмом. Через підступний донос комсомольця органи НКВС заарештовують Арсена Сергійовича. Щоб уникнути катувань та не зрадити свої ідеали, учитель вчиняє самогубство. Ця лінія безпосередньо відображає нищення нашої інтелігенції більшовицькою системою. Ненаписана книга Арсена з прадавньої історії України стає метафорою нашого замовчуваного минулого. Твір Леоніда Полтави суголосний із відомим висловом О. Довженка про те, що Україна є єдиною у світі країною, де народ не знає своєї історії. І цю історію автор намагається викласти в художніх текстах.

В історичному романі «1709» Леонід Полтава демонструє високий рівень епічного мислення та оригінальне жанрове новаторство. Сама назва твору є глибоко символічною: цей рік став фатальним рубіжним моментом, коли вирішувалася доля багатьох європейських націй. Це був час великих державницьких надій, але водночас – внутрішніх трагічних непорозумінь та національної катастрофи.

У цьому масштабному тексті Леонід Полтава виступає як прискіпливий історик-компілятор та об'єктивний репортер з місця події. Його оригінальний публіцистичний стиль сформувався під впливом багаторічної журналістської практики. Автор свідомо мінімізує власні коментарі чи повчання. Він намагається надати слово безпосереднім історичним документам та свідченням доби, дозволяючи першоджерелам говорити самостійно. Наративна структура роману вибудована з урахуванням тогочасних європейських джерел, зокрема листування іноземних дипломатів.

Митець художньо демонструє високий культурний рівень тодішньої української козацької еліти. Це унаочнюється через детальний опис побуту та дипломатичних прийомів у Батуринському замку. Письменник переконливо доводить, що тогочасна козацька країна за своєю освіченістю, правовою культурою та гуманістичними цінностями стояла значно вище, ніж тогочасна московщина. Східний сусід змальований як територія деспотів, укрита варварською темрявою, дикістю та жорстокістю.

Архітектоніка роману «1709» чітко структурована двома сюжетними лініями, які неможливо розглядати окремо. Перша лінія фокусується на гетьмані Івані Мазепі, а її інтелектуально-політичним центром

постає Батурин. Друга лінія відображає життя народу, а її ментальним та географічним осередком виступає хутір родини Гармашів. Ці дві лінії перебувають у постійному діалозі, створюючи панорамну картину нації у вирішальний історичний момент.

Жанрове новаторство Леоніда Полтави в романі «1709» найяскравіше виявилось у свідомому та рішучому розриві з романтичною літературною традицією. Попередні автори переважно концентрували увагу на любовних пригодах українського гетьмана. Вони детально описували його романтичну інтригу з юною Мотрею Кочубеївною. Натомість Леонід Полтава свідомо зводить інтимну лінію до необхідного мінімуму. Письменник ставить перед собою зовсім інше художнє завдання. Він прагне змалювати Івана Мазепу з максимальною точністю як прагматичного, далекоглядного, багатовекторного та раціонального політика. Гетьман постає як здібний учень Макіавеллі, який володіє мистецтвом таємної дипломатії та має єдину велику суверенну мету – вивести Україну зі складу московської імперії.

Навіть складне, жорстоке й украй непопулярне в народі придушення повстання Семена Палія Леонід Полтава трактує як вимушений, але необхідний тактичний крок: ця дія дозволила ліквідувати польський устрій та вперше за довгий час реально об'єднати всі українські землі під однією гетьманською булавою. Трагедія Івана Мазепи полягала не в особистих прорахунках, а в глибокому ментальному розриві між державним проводом та широкими народними масами. Гетьман діяв методами таємних угод, через що не мав тривалої соціальної підтримки серед козацтва.

На противагу раціональній лінії Батурина лінія народу є більш романтизованою. Процес поступового пробудження національної самосвідомості нації-гречкосія передається через еволюцію образів-символів. Трансформація психотипу українця розгортається від початкового хліборобського образу плуга до фінального воїнського образу шаблі. Образ плуга маркує початковий етап розвитку нації, коли головними цінностями виступають хліборобська праця, земля та суто економічний інтерес власного хутора. Коли ж плуг виявляється украденим «москалями», це стає поштовхом до змін. Герої еволюціонують: образ шаблі стає маркером збройного чину, мілітарного захисту своєї землі та вищої політичної самосвідомості воїна.

Трансформація психотипу українця втілена в образі молодого Остапа Гармаша. Якщо на початку його батька Олексу цікавить виключно повернення плуга, то згодом Остап проходить складний шлях до учасника битви за Україну. Разом із побратимом Сидором

Вовком, який виступає символом козацької звитяги, вони осягають патріотичну ідею: за наявної загрози захищати рідну землю ціною власного життя. Романтичний фінал лінії Остапа – його героїчна загибель заради шведа-побратима та повернення вірного коня на рідне подвір'я – символізує жертвність народу в боротьбі за свободу.

Опозиція «свій – чужий» досягає свого піку в протиставленні образів Івана Мазепи та російського царя Петра I. Стрижневою лінією політики російського царату показано прагнення повністю ліквідувати автономні права України. Петро I уособлює загарбницьку, підступну та жорстоку імперію. Внутрішній моральний розкол нації Леонід Полтава демонструє через образ писаря Іваненка-Деригуза. Його відкритий колабораціонізм та донос маркуються автором як найбільший національний гріх, скоєний заради особистої вигоди.

Націєцентрична домінанта художнього мислення Леоніда Полтави ніколи не обмежувалася виключно рамками прозових жанрів. Жанрове розмаїття митця суттєво розширює ментальні та географічні кордони національного простору. Особливе значення у ліро-епосі митця має монументальна поема-епопея «Енеїда модерна». Цей масштабний текст налічує 2677 рядків.

Автор, як зазначає В. Погребенник, використовує класицистичну десятирядкову строфу-дециму Івана Котляревського та фольклорний сюжет про безсмертя визначних особистостей. Чернець-іконописець Григорій Чудотворець за сюжетом оживає кожні триста років, щоб дописати образ Богородиці в Лаврі. Останнє його воскресіння припадає на часи Другої світової війни, що дає автору змогу піддати палкому патріотичному осуду жорстокість тоталітарних режимів [2, с. 83]

Не менш виразно патріотичний чин Леоніда Полтави проявився в царині драматургії та на музичній сцені. У своїй відомій п'єсі «Чого шумлять дуби» (1950) Леонід Полтава першим відтворює трагедію депортації українців із Лемківщини та героїчну боротьбу загонів УПА. Твір увійшов до світової іспанської театральної енциклопедії як візир діаспорної аматорської драми, створеної спеціально для потреб закордонних театрів. Особливим внеском у монументалізацію української історії стали лібрето до історичних опер «Анна Ярославна» та «Ольга Київська», які звеличують державницькі витоки Русі.

Націєцентризм Леоніда Полтави виразно маркується навіть у його подорожніх поетичних циклах. Мандруючи світом, поет скрізь шукав тривкі «українські сліди» [1, с. 6]. У циклі «Римські сонети» (1958) серед руїн античної культури він «зустрічає» М. Коцюбинського і бачить рідну землю «іконою ясною». Навіть в іспанських та марокканських віршах,

змальовуючи злидні понівеченого цивільною війною чи колоніалізмом населення, Леонід Полтава проводить чіткі паралелі з долею власної окупованої Батьківщини, уникаючи модних паризьких течій, таких як модернізм та екзистенціалізм [1, с. 5].

У контексті аналізу прогностичних спроможностей української літератури особливого значення набуває науково-пригодницька повість Леоніда Полтави «Чи зійде завтра сонце» (1955), яка функціонує як художній та ідеологічний маніфест українського націоналізму. О. Чернобаєв зазначає, що Леонід Полтава використовує фантастичний жанр як раціональний авторський прийом, що дозволив йому змодельовати геополітичну структуру світу двотисячного року. У цій візії суверенна Україна виступає потужним, повноправним світовим суб'єктом [6, с. 116]. Науковець стверджує, що жанрова специфіка твору розширюється до рамок політичного детективу. Центральний сюжетний вузол зосереджений навколо винайдення альтернативного, екологічно чистого джерела атомної енергії. Націєцентризм тут виявляється через гармонійну триаду: світ, передова наука та талановита молодь. Україна постає лідером науково-технічного прогресу, що прагне врятувати планету від екологічного самознищення.

Проте націєцентричний всесвіт Леоніда Полтави має чітко окреслену бінарну геополітичну опозицію. З одного боку змальовано Єдиний вільний світ, до якого входять Україна, Канада, Іран, Німеччина, Італія та інші держави, якому властиві відкриті кордони, процеси глобалізації без розмивання самобутності націй, ставка на науку та християнська етика в особі отця Йодля. З іншого боку постає червона росія – повністю ізольована тоталітарна імперія, яка тримається на державному тероризмі, шпигунстві, диверсіях та прагненні до панування через деградацію людства.

Письменник пророче доводить, що імперська ідеологія органічно не здатна сприйняти гуманістичні цінності. Діяльність її спецслужб за кремлівськими мурами обмежується виключно шпигунством, тероризмом та ідеєю панування над іншими. Головний ідейний пафос закликає: протистояти такому ворогу слід консолідовано – усім цивілізованим світом.

Повернення до історичних коренів дозволило українцям у візії Леоніда Полтави стати головним рушієм цивілізаційних процесів. О. Чернобаєв робить ключове текстологічне спостереження щодо семантики назви твору: Леонід Полтава свідомо не ставить знак питання наприкінці речення «Чи зійде завтра сонце». Цей закодований оптимізм митця свідчить про його абсолютну віру в неминуче

подолання тоталітарного ярма та велике, успішне державне майбутнє України.

Висновки. Аналіз розширеної жанрової палітри Леоніда Полтави доводить, що націєцентризм, опертий на ідеологічну платформу українського націоналізму, мав визначальний вплив не лише на зміст, а й на жанрову архітектуру його творів. Незалежно від літературної форми – чи то новела-символ, історичний роман із політичним змістовим навантаженням, класицистична поема-епопея, оперне лібрето, подорожній сонет, чи науково-фантастичний політичний детектив – автор підпорядковував художню структуру єдиній провідній думці: утвердженню самобутності українського «Я». Проектуючи майбутнє, Леонід Полтава продемонстрував органічний за жанром і змістом синтез українського державництва, європейських орієнтирів та глобальної відповідальності, залишивши наступним поколінням безкомпромісний художній дороговказ.

Література

1. Левадний І. Леонід Полтава та його творчість. Київ: Видавнича спілка, 2001. С. 5–9.
2. Погребенник В. У краших традиціях літературної класики: осмислення трагедії України за комуністичного режиму («Енеїда модерна» Леоніда Полтави). *Визвольний шлях*. 2001. № 10. С. 83–92.
3. Полтава Л. Чи зійде завтра сонце. Київ, 2002. 91 с.
4. Полтава Л. Тисяча сімсот дев'ять. Київ: Українська видавнича спілка, 2004. 240 с.
5. Чередниченко Д. Провісник незалежності: (Леонід Полтава – Енсен – Паркомович). *Пам'ять століть*. 2001. № 3. С. 120–127 (*примітка: додано орієнтовну кінцеву сторінку статті*).
6. Чорнобаєв О. Поетика та проблематика науково-пригодницької повісті Леоніда Полтави «Чи зійде завтра сонце». *Науковий вісник кафедри української літератури*. 2021. Вип. 4. С. 115–123.

References

1. Levadnyi, I. (2001). *Leonid Poltava ta ioho tvorchist* [Leonid Poltava and His Creativity]. Kyiv: Vydavnycha spilka Publ. pp. 5–9. [in Ukrainian].
2. Pohrebennyk, V. (2001). *U krashchykh tradytsiiah literaturnoi klasyky: osmyslennia trahedii Ukrainy za komunistychnoho rezhymu ("Eneida moderna" Leonida Poltavy)* [In the Best Traditions of Literary Classics: Comprehension of the Tragedy of Ukraine Under the Communist Regime ("Eneida Moderna" by Leonid Poltava)]. *Vyzvolnyi shliakh – Way of Liberation*. No. 10. pp. 83–92. [in Ukrainian].
3. Poltava, L. (2004). *Tysiacha simsot deviat* [Seventeen Hundred and Nine]. Kyiv: Ukrainska vydavnycha spilka Publ. 240 p. [in Ukrainian].

4. Poltava, L. (2002). *Chy ziide zavtra sontse* [Will the Sun Rise Tomorrow]. Kyiv. 91 p. [in Ukrainian].
5. Cherednychenko, D. (2001). *Provisnyk nezalezhnosti: (Leonid Poltava – Yensen – Parkomovych)* [Herald of independence: (Leonid Poltava – Jensen – Parkomovych)]. *Pamiat stolit – The Memory of Ages*. No. 3. pp. 120–127. [in Ukrainian].
6. Chornobaiev, O. (2021). *Poetyka ta problematyka naukovo-prygodnytskoi povisti Leonida Poltavy "Chy ziide zavtra sontse"* [Poetics and Problems of Leonid Poltava's Sci-fi Adventure Novella "Will the Sun Rise Tomorrow"]. *Naukovyi visnyk kafedry ukrainskoi literatury*. Iss. 4. pp. 115–123. [in Ukrainian].

Yolkina, L. V.

PhD in Philology, Associate Professor at the Department of Ukrainian Literature, Andrii Malushko Faculty of Ukrainian Philology and Literary Creativity, Drahomanov Ukrainian State University
l_yolkina@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-4342-9160>

**Nation-Centered Dominants of Artistic World-Modeling
in Leonid Poltava's Oeuvre: Genesis, Symbolism, and Geopolitical Visions**

The paper examines the peculiarities of the nation-centered worldview, genre innovation, and artistic modeling of the worldview within the multi-genre heritage of Leonid Poltava, a prominent Ukrainian diaspora writer. The study explores three major factors that shaped the artist's worldview: Soviet repressions against his family, his participation in the Organization of Ukrainian Nationalists (banderivtsi) underground movement in Romny region, and his German emigration experience.

The paper analyzes the system of archetypal oppositions and national markers, specifically focusing on the transformation of psychotypes through the symbols of "cherry–oak" and "plow–sword." It outlines the genre diversity of L. Poltava's works, moving from the de-romanticization of Ivan Mazepa's image in epic prose to the creation of a Ukrainian sci-fi political detective novella. Furthermore, the study substantiates the author's prophetic geopolitical vision of the future world, where a sovereign Ukraine is integrated into a free globalized society and acts as a leader of scientific and technological progress, in contrast to a totalitarian, isolated Russia. It is demonstrated that nation-centrism functions as a fundamental principle cementing the entire genre architectonics of Leonid Poltava's works.

Key words: Leonid Poltava, nation-centrism, artistic world-modeling, diaspora literature, historical novel, science fiction, archetype, geopolitical vision.